

УДК 338.43:635.21.003.13 (477.83)

Крупа О.М., к.е.н. (oksana_krupa@mail.ru) ©

Львівський національний аграрний університет, м. Дубляни

ЕКОНОМІЧНА ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИРОЩУВАННЯ І РЕАЛІЗАЦІЇ КАРТОПЛІ У ГОСПОДАРСТВАХ НАСЕЛЕННЯ ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

У статті розглянуто стан та динаміку вирощування картоплі у господарствах населення Львівської області. На основі проведеного вибіркового статистичного обстеження здійснено аналіз економічної ефективності виробництва і реалізації картоплі. Описано показники, які характеризують окремі технологічні та економічні аспекти вирощування картоплі, а також використання урожаю. Здійснено порівняння основних параметрів галузі в динаміці. Визначено перспективні плани розвитку картоплярства у господарствах населення та умови їх реалізації.

Ключові слова: картопля, господарства населення, динаміка виробництва, насінництво, сортооновлення, надходження і використання картоплі, споживання, реалізація, канали збуту.

Постановка проблеми. Специфіка картоплярства полягає в тому, що воно майже повністю зосереджене у господарствах населення, в яких відсутнє ведення обліку і звітності. Така ситуація пояснюється традиціями нашого народу і намаганням заощадити кошти сімейного бюджету, забезпечивши себе картоплею. Крім того, останнім часом, одним із визначальних чинників зосередження картоплярства в господарствах населення західних областей країни є виробництво ними товарної картоплі для реалізації в інші, зокрема, південні області. Картоплярством у господарствах населення Львівської області займаються в усіх 20 районах, тільки не в однакових масштабах.

Основними причинами скорочення виробництва картоплі і зосередження його в господарствах населення є: відсутність налагодженої інфраструктури ринку, згортання необхідної насінницької роботи, недотримання технології вирощування, низький рівень захисту рослин, дорожня техніка і добрив [2, с. 36].

Склалася парадоксальна ситуація. У господарствах населення виробляється близько 60% продукції, а в країні відсутня достовірна економічна інформація (про собівартість, затрати живої та уречевленої праці на одиницю продукції, рентабельність виробництва за видами продукції та загалом в особистому підсобному господарстві). Ні бухгалтерська, ні статистична систематизована звітність не здійснюють і не відстежують облік витрат і дохідність виробництва продукції в господарствах населення. У зв'язку з цим особливу увагу в дослідженнях приділяли аналізу витрат на виробництво сільськогосподарської продукції в господарствах населення через анкетне обстеження безпосередньо на місцях їх розташування [1, с. 33].

Аналіз останніх досліджень. Різноманітні аспекти економічної ефективності виробництва і збуту картоплі досліджено у працях А. Бондарчука, Л. Ігнатенка, П. Киценка, В. Кононученка, Л. Мех, Р. Лаврова, А. Погорілого, О. Положенця, Ю. Цимбалюка та ін. Однак, незважаючи на вагомий науковий доробок, чимало питань стосовно особливостей розвитку цих процесів у господарствах населення залишаються невирішеними і потребують глибшого розгляду.

Метою статті є дослідження економічної ефективності вирощування і реалізації картоплі в господарствах населення Львівської області.

Виклад основного матеріалу. Для детальнішого вивчення економічної ефективності вирощування картоплі в господарствах населення Львівської області у 2008 р. було проведено вибіркове статистичне обстеження. За основу взято дані анкети опитування господарств населення. Опитано 234 домогосподарства в усіх 20 районах регіону. У 2014 р. було проведено анкетне опитування повторно з метою встановлення динаміки і тенденцій розвитку картоплярства у господарствах населення Львівської області. Результати за площами садіння, урожайністю і валовим виробництвом картоплі наведено в табл. 1.

Таблиця 1

**Показники розвитку картоплярства у господарствах населення
Львівської області (за даними вибіркового обстеження)**

Показник	2008 р.			2013 р.		
	всього	питома вага, %	на одне господарство	всього	питома вага, %	на одне господарство
Кількість обстежених господарств, од.	234	X	x	234	x	x
Кількість членів сім'ї, осіб	1097	100,0	4,7	1063	100,0	4,5
з них: працездатні	645	58,8	2,8	693	65,2	3,0
Пенсіонери	183	16,7	0,8	168	15,8	0,7
діти	269	24,5	1,1	202	19,0	0,9
Загальна площа ріллі, га	313,2	100,0	1,3	196,3	100,0	0,8
Площа садіння картоплі, га	74,0	23,6	0,3	41,5	21,1	0,2
Валовий збір картоплі, ц	9752	X	41,7	4420	x	18,9
Урожайність картоплі, ц/га	131,7	X	x	106,5	x	x

В обстежених домогосподарствах налічується 1063 особи, тобто в середньому кожна сім'я складається з 4-5 осіб. З них 65,2% або 3 особи – працездатного віку, 19% або 1 особа – діти, віком до 18 р., 15,8% або 1 особа – пенсійного віку. Це свідчить про те, що в складі господарств населення області переважають працездатні особи, які мають фізичні переваги у вирощуванні картоплі. В середньому на одне досліджуване господарство припадає в 83,9 арів ріллі, з яких 21,1% або 17,7 арів займають площі під картоплею. За середньозваженого рівня урожайності 106,5 ц/га кожне господарство щороку в середньому отримує 18,9 ц картоплі.

Протягом 2008-2013 рр. суттєвих змін у показниках розвитку картоплярства у господарствах населення області не відбулося. У складі і чисельності сімей помітне зменшення, зокрема кількість членів сім'ї зменшилась лише на 3% і це відбулося за рахунок зменшення осіб пенсійного віку і дітей, бо кількість працездатних збільшилась на 7,5%. Проте площа садіння картоплі за 5 років зменшилась на 44%, хоча під картоплею і надалі зайнято понад 20% ріллі і на одне господарство припадає 0,2-0,3 га площі посадки картоплі. У 2013 р. порівняно з 2008 р. валовий збір картоплі у досліджуваних господарствах населення зменшився на 55%, що певною мірою можна пояснити неурожайним роком та зниженням урожайності на 19%.

Згідно з проведеними розрахунками у Львівській області у 2013 р., як і у 2008 р. переважають господарства населення, які складаються з 3-4 працездатних осіб, 1 дитини і 1 особи пенсійного віку. У цих господарствах у використанні найбільша площа ріллі і площа під картоплею, в них найбільше збирають і реалізують картоплі, хоча урожайність культури далеко не найвища. Отже, кількість працездатних осіб у розрахунку на одне господарство має прямо пропорційний вплив на ефективність виробництва картоплі. Адже такі господарства отримують високі урожаї картоплі, здебільшого орієнтуючись на товарне виробництво. Вони мають високий рівень механізації технологічних процесів, використовують новітні технології, нові сорти тощо.

Відповідно найменша кількість в області тих господарств населення, в яких працездатні особи повністю відсутні. Це господарства, в яких є 2 особи пенсійного віку. У таких господарствах розорано до 0,3 га ріллі, картоплю висаджують на площі 5-10 арів, за низької урожайності збирають не більше 8 ц картоплі. Такі господарства здебільшого орієнтуються на самозабезпечення, мають низьку урожайність картоплі, старі сорти і в основному ручний спосіб вирощування. Позитивним явищем є той факт, що таких малопродуктивних господарств в області стало менше. Так, у 2008 р. їх було 11, а у 2013 р. – лише 5.

Стосовно затрат праці на вирощування картоплі, то тут також простежувалася чітка тенденція. У господарствах, де картопля займає меншу площу, там і затрати праці на всі технологічні процеси менші. І навпаки, в господарствах, де картоплі найбільше садять і збирають – затрати праці максимальні під час підготовки насіння і аж до збирання і сортування урожаю.

Досить важливим є питання дотримання сівозміни, адже саме цей чинник має вагомий вплив на рівень урожайності. Для господарств населення характерним є те, що тут важко дотримуватися сівозміни. Однак, за результатами анкетування встановлено, що у 2013 р. дотримувалися чергування культур на всіх ділянках у 159 із опитаних господарств (68%) проти 193 господарств (82,5%) у 2008 р. Проте у 2013 р. у 50 господарствах (21,4%) переважно не дотримувалися сівозміни, проти 27 господарств (11,5%) у 2008 р. Якщо раніше на чергування культур абсолютно не звертали уваги у 14 господарствах (6%), то тепер це мало місце у 25 господарствах (10,6%). Таким чином, у господарствах населення Львівської області почали менше

звертати уваги на питання сівозміни, що є досить негативним для ефективності картоплярства і рослинництва в цілому.

Одним з основних у вирощуванні картоплі, як і всіх інших сільськогосподарських культур, є питання насінництва і сортооновлення. У 2013 р. у більшій половині з опитаних господарств (126 одиниць або 53,8%) використовують як власні, так і куповані бульби, що є досить позитивним, адже в цих господарствах вирощують відомі, перевірені на власному досвіді, продуктивні сорти з додаванням сортів новітньої селекції. У 74 опитаних нами господарствах (31,6%) для садіння використовують тільки бульби власного виробництва, що є негативним явищем. Ще 34 господарства (14,6%), на своїй земельній ділянці висаджують картоплю лише купованими бульбами. Як правило, це господарства, які висаджують 2–3 ари картоплі, збирають малий урожай, який не забезпечує продовольчих потреб сім'ї. Або ж це господарства, площі садіння картоплі в яких сягають до 20 арів, але завдяки неналежному зберіганню картоплі вистачає лише для потреб сім'ї і власної худоби. Загалом в питанні насінництва намітилися позитивні тенденції, адже у 2008 р. половину становили господарства населення, в яких використовували тільки власне насіння (50,4%). Однак у 2,6 раза збільшилась кількість господарств, які садять лише купований насіннєвий матеріал.

Щодо сортового складу картоплі в досліджуваних господарствах, то у 2013 р. у 157 господарствах (67%) вирощували картоплю сортів вітчизняної селекції, а у 58 господарствах (24,8%) – закордонні сорти. З чого випливає, що у 8,2% господарств (19 одиниць) поєднують вирощування картоплі вітчизняної і закордонної селекції. Це свідчить про те, що селяни, з одного боку, не обізнані з картопляною селекцією інших країн і тому ставляться до неї з недовірою, а також вони не мають змоги безпроблемно придбати такі сорти. З іншого боку, позитивним є той факт, що в основному вирощують сорти вітчизняної селекції, які розроблені і пристосовані до наших агрокліматичних умов. Проте в динаміці намітилися значні зміни. Якщо порівнювати з 2008 р., то господарств населення, які використовують вітчизняні сорти стало менше на 71 одиницю або на 31%. А от кількість господарств, які садять закордонні сорти картоплі збільшилась на 38 одиниць або у 3 рази.

Як свідчать дані табл. 2, у 2013 р. найбільшу питому вагу займали господарства населення області, які міняли сорти кожного щороку, трохи менше господарств, які міняли сорти і бульби кожні 2-3 роки. Негативним є існування господарств, які взагалі не змінюють ні сорти, ні бульби. Таких загалом було немало – 7,3%, хоча в динаміці їх кількість зменшилася наполовину. У 2013 р. порівняно з 2008 р. кількість господарств населення, які міняють сорти або насіння щороку, зросла майже у 3 рази, що є дуже позитивною динамікою. Позитивним є й те, що зменшилася наявність господарств, які змінюють сорти і насіння кожні 4-5 років та 8-15 років відповідно на 69,5 і 25%. На жаль, кількість господарств населення області, які дуже рідко змінювали сорти чи насіння, за досліджуваний період зросла на 53%.

Таблиця 2

**Групування обстежених господарств населення
за частотою зміни сортів і насіння**

Групування господарств за частотою зміни сортів і насіння	2008 р.		2013 р.		2013 р. до 2008 р., %
	кількість, одиниць	структура, %	кількість, одиниць	структура, %	
Щороку	29	12,4	78	33,3	у 2,7 раза
2-3 роки	71	30,3	74	31,6	104,2
4-5 років	59	25,2	18	7,7	30,5
6-7 років	12	5,1	12	5,1	100,0
8-15 років	12	5,1	9	3,8	75,0
Дуже рідко	17	7,3	26	11,2	152,9
Не міняємо	34	14,6	17	7,3	50,0
Всього	234	100,0	234	100,0	х

У процесі опитування ми встановили, що найбільш трудомісткими у вирощуванні картоплі є процеси із збирання і просапування, адже вони здійснюються напівмеханізованим і ручним способами відповідно. Найменша частка затрат праці припадає на процес підгортання, який в домогосподарствах проводять, як правило, плужком, а також частка затрат праці на обробку засобами захисту від хвороб і шкідників, у зв'язку з тим, що картоплю від хвороб обробляють тільки у разі її настання, а від шкідників захищають недостатньо.

Таблиця 3

Розподіл валового збору картоплі в опитаних господарствах

Розподіл	2008 р.			2013 р.		
	кількість, ц	структура, %	на одне господарство	кількість, ц	структура, %	на одне господарство
На споживання	2072	21,2	8,9	2395,4	26,9	10,2
На корм тваринам	3810,1	39,1	16,3	1972,9	22,2	8,4
На насіння	1911,6	19,6	8,2	1242,3	14,0	5,3
Для продажу	1692,1	17,4	7,2	2910,2	32,7	12,4
Втрати під час зберігання	266,1	2,7	1,1	382,7	4,2	1,6
Всього	9751,9	100,0	41,7	8903,5	100,0	38,0

У середньому кожне з опитаних господарств населення щороку збирає зі своєї земельної ділянки 38 ц картоплі. Як свідчать дані табл. 3, у 2008 р. найбільшу питому вагу зібраної картоплі використовували на корм тваринам, дещо менше споживали і залишали на насіння, чималу частку реалізовували, а решта втрачали під час зберігання. У 2013 р. спостерігалися певні зміни. Так найбільшу частку картоплі у господарствах реалізовували, трохи менша частина використовувалася для власного споживання і на корм тваринам, решту

становили насіння і втрати. За досліджуваний період продаж картоплі господарствами населення збільшився на 72%, споживання – на 16%; зменшилося використання на корм тваринам на 48%, на насіння – на 35%. Негативним є той факт, що втрати при зберіганні зросли на 44%, а це свідчить про невміння і неспроможність правильного зберігання, відсутність підвалів необхідної місткості.

Проведене опитування підтвердило той факт, що в господарствах населення припиняють вирощувати картоплю лише з метою самозабезпечення. Якщо раніше в 91,5% господарств кількість зібраної картоплі забезпечує потребу сім'ї в харчуванні і на корм власній худобі і лише у 8,5% господарств не тільки здійснюється самозабезпечення, а частково виробництво мало товарний характер. То у 2013 р. частка господарств населення, які реалізують картоплю зросла до 26,1%, тобто втричі.

На ефективність вирощування картоплі в господарствах населення області має вплив рівень знань виробників про вирощування, заготівлю, переробку і реалізацію картоплі. Зокрема на початку досліджуваного періоду у 55,6% (130 одиниць) опитаних господарств вважали, що знають недостатньо і хотіли б знати набагато більше. А через 5 років переважали господарства (45,3%), що мали достатньо знань про вирощування і використання картоплі. Під час обох опитувань незначною бала питома вага господарств, де впевнені, що не мають того рівня знань, який би хотіли мати щодо виробництва і реалізації картоплі.

Позитивним є те, що у половини опитаних господарствах інформацію про картоплю отримують із преси, зокрема це загальнодоступні газети, часто районні або обласні. За допомогою телебачення поповнюють свої знання у 21% господарствах, зате аграрні виставки і ярмарки мають змогу відвідувати лише члени 5-10% господарств. Негативним є те, що у господарствах отримують інформацію про картоплярство від знайомих, яка буває часто недостовірною і неперевіреною, однак частка даного джерела інформації за досліджуваний період зменшилася з 40,6 до 16,7%.

Щодо планування вирощування картоплі в майбутньому, то впродовж 2008-2013 рр. близько 60% респондентів планують залишити вирощування картоплі незмінним, 25% – зменшуватимуть вирощування картоплі, 15% – хотіли б збільшити вирощування картоплі.

Таким чином, у більше ніж половини опитаних господарств населення не планують зміни у вирощуванні картоплі, а в решти планують вирощувати картоплю на тій самій площі або ж збільшувати її і вони чітко знають, що саме їм для цього необхідно. Як видно з табл. 4, за досліджуваний період у господарствах населення Львівської області перестали відчувати обмеженість знань в галузі картоплярства, а також не сподіваються на підтримку з боку держави. Якщо у 2008 р. найбільша частка респондентів (20,4%) мали потребу у нових сортах картоплі, то у 2013 р. таких не було взагалі, що свідчить про достатню забезпеченість господарств новітніми сортами.

Таблиця 4

**Розподіл відповідей респондентів щодо вирощування картоплі
на перспективу**

Відповідь	2008 р.		2013 р.		2013 р. до 2008 р., %
	Респонденти, осіб	Структура, %	Респонденти, осіб	Структура, %	
Більше знань	1	1,02	-	-	-
Державна допомога	2	2,04	-	-	-
Земля в оренду	-	-	6	8,33	-
Збільшити площу	11	11,22	8	11,11	72,7
Зменшити площу	3	3,06	15	20,83	у 5 разів
Кошти або кредити	12	12,24	6	8,33	50,0
Кошти, насіння	3	3,06	-	-	-
Насіння, добрива	2	2,04	5	6,94	у 2,5 раза
Добрива	4	4,08	10	13,89	у 2,5 раза
Нові сорти	20	20,41	-	-	-
Підвищити урожайність	4	4,08	2	2,78	50,0
Підвищити ціни	5	5,10	3	4,17	60,0
Ринок збуту	8	8,16	2	2,78	25,0
Робоча сила	6	6,12	4	5,56	66,7
Зменшити трудомісткість	2	2,04	5	6,94	у 2,5 раза
Техніка	8	8,16	4	5,56	50,0
Техніка і нові сорти	7	7,14	2	2,78	28,6
Всього	98	100,0	72	100,00	73,5

У звітному році з'явилися бажаючі взяти землю в оренду для вирощування картоплі, проте у 5 разів збільшилась кількість осіб, які б зменшили площу посадки картоплі. Загострилася потреба в посадковому матеріалі і добривах, зменшенні трудомісткості.

Висновки. Проведене дослідження засвідчило, що господарства населення мають вкрай обмежені можливості для розширення виробництва картоплі, проте в динаміці намітилися позитивні тенденції. Таким чином, подальший розвиток картоплярства Львівщини та забезпечення її конкурентоспроможності об'єктивно обумовлює необхідність докорінної структурної перебудови галузі та переведення її на інноваційні засади.

Література

1. Особисті підсобні господарства України – аналіз витрат та ефективності виробництва видів сільськогосподарської продукції / [за ред. академіка УААН О. М.Шпичака] ; Інститут аграрної економіки. – К., 2001. – 237 с.

2. Цимбалюк Ю.А. Збільшення обсягів виробництва картоплі в Україні / Ю.А. Цимбалюк // Економіка АПК. – 2001. – №7. – С.36-37.

Аннотация

В статье рассмотрены состояние и динамика выращивания картофеля в хозяйствах населения Львовской области. На основе проведенного выборочного статистического обследования осуществлен анализ экономической эффективности производства и реализации картофеля. Описаны показатели, характеризующие отдельные технологические и экономические аспекты выращивания картофеля, а также использование урожая. Проведено сравнение основных параметров отрасли в динамике. Определены перспективные планы развития картофелеводства в хозяйствах населения и условия их реализации.

Ключевые слова: *картофель, хозяйства населения, динамика производства, семеноводство, сортообновление, поставка и использование картофеля, потребление, реализация, каналы сбыта.*

Summary

The article reviews the state and dynamics of potato growing in the households of Lviv region. Based on the statistical sample survey the economic efficiency of potatoes production and sale are analyzed. We describe the parameters characterizing some technological and economic aspects of potato production and its crop using. The dynamic changes of the main parameters of industry are compared. The perspective plans of potato development in households and the conditions for their implementation are defined.

Key words: *potatoe, households, dynamic of production, sadding, renew of sorts, supply and use of potatoe, consumes, realization, channels of distribution.*

Рецензент – д.е.н., профессор Музика П.М.